

ЧЕКАЄ НАС ВЕЛИКА
РІЧ

НАПИСАВ

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

ВИДАНЬ ТОВ. ПРОСЬВІТА Ч. 378. — ВІДЕНЬ 1916.

Vom Preßbureau
des k. u. k. Kriegsministeriums genehmigt.

БОГДАН ЛЕПКИЙ

Чекає

**ЧЕКАЄ НАС ВЕЛИКА
РІЧ**

.....
З 10 ОБРАЗКАМИ
.....

ВІДЕНЬ 1916

КОШТОМ І ЗАХОДОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСЬВІТА“ У ЛЬВОВІ

DK
508
.752
K 33 L 46
1916

В БОРОТЬБІ ЗА ВОЛЮ.

Десять літ воював український народ під булавою гетьмана Богдана Хмельницького, щоби добути волю. Богато, багато крові потекло тоді по широких просторах України, багато міст та сіл попелом сіло, багато людей пішло передчасно землю їсти.

Але ті, що остали ся, всеж таки відітхнули вільнійше.

Селяни перестали бути підданими-невільниками; сиділи собі на власній землі й працювали на ній. Вибирали по селах громадську раду й самі порядкували своїми справами.

Міщани ремісничували й торгували; живучи також під власною управою. Вибирали зпоміж себе лавників і райців, а ті завідували маєтком міста й судили всілякі спірні та каригідні справи.

Священиків висвячували архiereї, а громади вибирали собі, якій якого треба. А священство знова і собі збирало ся на раду та вибирало зпоміж себе архiereїв і митрополита.

Людність козацька не платила ніяких податків і не давала ніяких робіт, ні коло доріг, окопів, гребель, ні коло будови твердинь і публичних будинків, тільки обовязана була зброєю боронити краю, його добра й волі. Задля тих пільг нарід дуже радо писав ся в ко-

заки. Козацтво теж вибирало собі свою старшину, сотників, полковників, судіїв і найстаршого понад усіми — ясновельможного пана гетьмана.

Сотники порядкували повітами, ніби у нас старости, полковники були управителями більших просторів і сиділи по більших містах, ніби тепер намісники, а гетьман був понад усіми, немов який король.

Коло сотника гуртувала ся сотенна рада, коло полковника полкова, а коло гетьмана сиділи найвиспі урядники, ніби тепер коло пануючого міністри. Окремо на Дніпровім острові сиділа славна Запорожська Січ, гніздо волі і слави, твердиня нашої незалежності.

Таким чином на Україні запанував виборний лад, ішло до того, що сам народ через вибраних урядників і достойників мав завідувати й порядкувати собою.

Треба тільки було подбати о се, щоб тії порядки були як найлучші, щоб один другого не кривдив, щоб кожний знав, що до нього належить, які його права й обовязки та ще треба було такий лад відповідно забезпечити, щоб його ані внутрішні заколоти не ослабили, ані зовнішній ворог не зруйнував.

До того власне всіми силами йшов батько Богдан Хмельницький, хоробрий вожд і мудрий управитель краю. Цілих десять літ боров ся він і працював невтомно, щоби вітчизну свою зробити вільною і безпечною. Але того великого діла не судило ся йому довершити.

Умер 27 червня 1657 року, саме тоді, як рішала ся доля України, тоді як його найбільше треба було.

На місце Богдана вибрала козацька рада гетьманом його сина, Юрася Хмельниченка, недосвідченого й хоровитого молодика, великого батька малого сінка.

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Росія здавна ждала на таку хвилю.

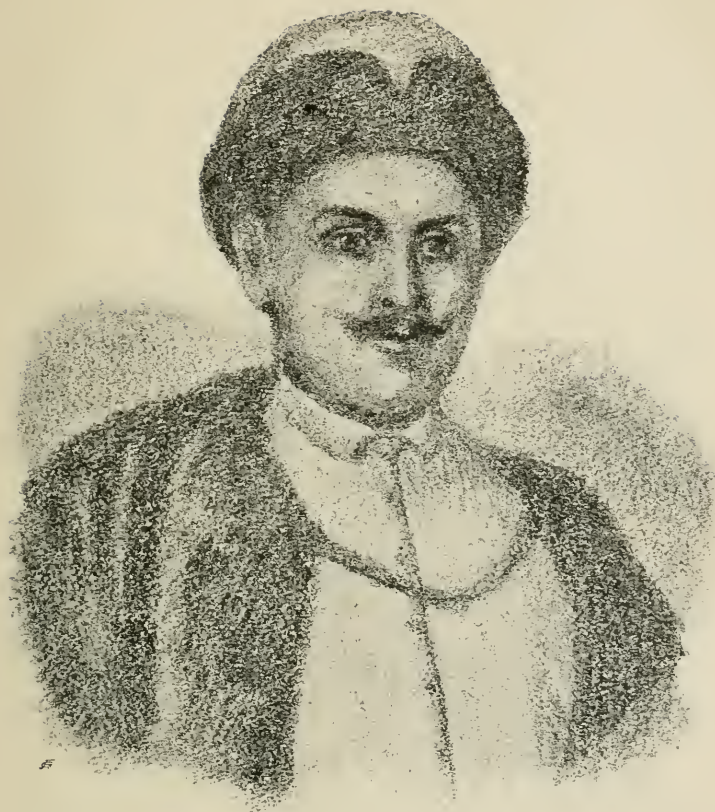
Їй не паруку були ті вольности, якими хіснував ся український народ, бо в Росії була страшна неволя. Там народ не мав ніяких прав, стогнав у ярмі як віл і своїм потом, своєю кервавицею збогачував неситих панів. Пан міг свого хлопа продати й убити, як худобину, на те він пан. А над панами паном був цар, пемов властитель всьої землі і всього народу, майна, життя і смерти. Він настановляв урядників, збирав військо, здирав податки; робив, що хотів. Таким чином бідного хлопа обдирав царський урядник, сьвященик — всі, і не мав він, неборак, перед ким та не сьмів нікому пожалувати ся. Йому навіть до голови така гадка не приходила, бо був темний, не вмів ні читати, ні писати, бо Росія ніколи школами не турбувала ся.

Отже в Росії бояли ся, що коли на Україні укріпиться ся вольний і незалежний лад, то тої України ніяка людська сила не подужає, так що скорше вона підібе темну й закріпощену Росією, бо російський народ, почувши про вольности на Україні, пічне бунтувати ся.

Щоб недопустити до того, Росія почала по смерти Богдана Хмельницького мішати ся до життя на Україні. Ніби то вдавала щиру єї приятельку, а була, і до нині є, найгіршим нашим ворогом, як тьма єсть ворогом світла.

Розділити велику Україну, щоби в ній не було згоди, бо згода, як звісно, буде — то було перше завдане Москви. Коли на Україні одні пічнуть тягнути на право, а другі на ліво, тоді тих перших віддати Польщі, а тих других Росії. Щоб тільки не дай Боже, цілий український народ не опинив ся під одною гетьманською

ІВАН ВИГОВСЬКИЙ

булавою, щоб не відпочав, не розбогатів і не засмакував у вольнім незалежнім життю, бо тоді за нічо в світі не піддавби ся під власть царському кнutowи. А так — розбитий і роз'єднаний у вічній, домашній сварці він мусить ослабати. Та частина, що припадає Москві, забуде про колишню козацьку волю, покорить ся цареві і як хробак замре і сконає під його насильною підшовою, а та, що піде під Польщу, дістанеть ся колись також разом з Польщею „матушці Москві“.

І вмiли Москалі так підступно, хитро і подло повести справу, що на Україні зі смертю великого Богдана настало пекло. Люди поділили ся на стороництва, воювали з собою, видирали собі з рук гетьманську булаву, край пустів, а народ біднів. Найкрасші, найурожайніші землі на світі, що могли стати райськими огородами Європи, перемінили ся в пустиню, покриту будячем і попелом. Лиш обгорілі комиши сторчали понад руїнами, лиш людські черепи сумно й жалібно вдивляювали ся пустими очодолами в голубе небо України. Бездомні пси, стадами блукаючи, вили . . .

Стелила ся дорога російському цареві, московській темній душі з зимної півночі, з надволжанських болот в урожайні, цвітучі, теплі степи й лани українські.

Бачили се і плакали сердечними слезами деякі світліші Українці, котрі вмiли бистрійше дивити ся і виділи дальше, поза власне подвірє, котрі загальну народну справу клали висше власної бездонної кишені і власного ніколи ненасиченого черева. Одним з перших був Юрасів заступник і наслідник — гетьман Іван Виговський.

ПЕТРО ДОРОШЕНКО

Він виповів послушенство цареви, пішов на Москву війною і під Конотопами поклав 30.000 Москалів трупом. Хотів радше порозуміти ся з Польщею і обновити колишню княжу державу, велику й багату, як за Володимира Св'ятого, Ярослава Мудрого, або за Мономаха.

Але до того не прийшло, бо поміж нами найшов ся все якийсь зрадник та запроданець, чоловік зачланий на мастки та ласий на гонори, що не дбав о добро матери-вітчини, лиш о свою власну справу. Такі то свої люди, гірш ворогів розпинали безталанну матір-Україну. Всілякі Тетери й Брюховецькі ділили наш край на ворожі табори, цькували й пускали одних на других а ті так довго гризли ся і водили за чуби, поки з кучерявої голови не лишила ся лиса, обсмалена гиря, поки з цвигучої України не стала пуста пустиня.

Навіть такий хоробрий і мудрий чоловік, як гетьман Петро Дорошенко не міг порадити тому безголовю. Він вже і з Турками почав був накладати, бо видів, що з Поляками й Москалями не дамо собі самі ради, але не вдіяв нічого, бо полковники і козацька старшина не розуміли й не слухали його і кожний на свій спосіб хотів добувати сили і слави.

Аж незабутний гетьман Іван Мазепа, що розумом і політичним хистом перейшов був своїх попередників, завів на Україні лад; викоринив між старшиною охоту підкопувати один другого і один на другого доносити то Москві, то Польщі, виловив бабди всіляких опришків, що підшивали ся під імя козаків і велику кривду імени козацькому чинили, позакладав школи і твердині, побудував міста й величаві церкви, наповнив багатий державний скарб, одним словом — дав народови скошту-

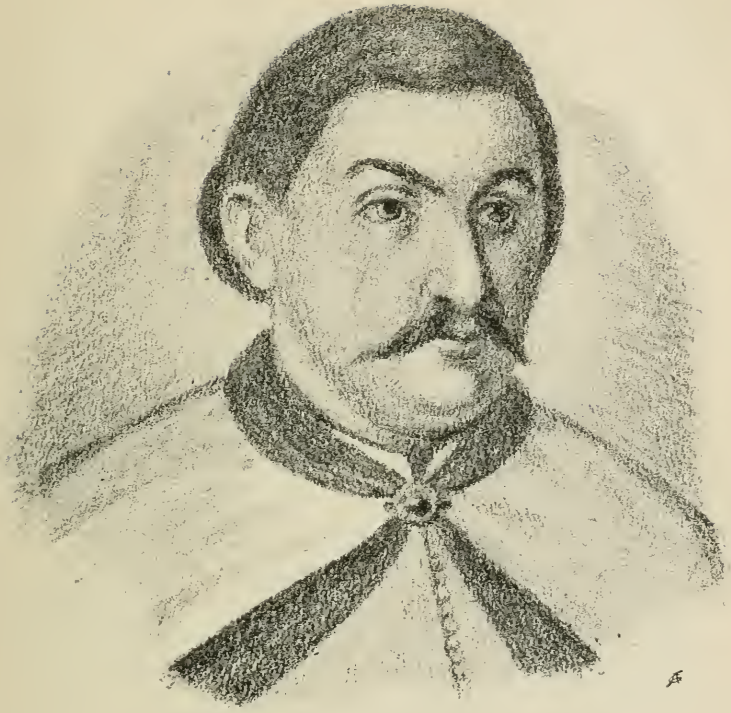
ІВАН МАЗЕПА

вати, як смакує мир у своїй власній хаті. Що йно тоді в злучі з нашими давними сусідами і добрими знакомими ще з княжих часів, із Шведами, хотів побороти Росію, ваперти єї гень на північ, там звідки вийшла, а для України збудувати велику, власну, від нікого незалежну державу.

Але Шведи, а властиво їх хоробрій та надто палкий король Карло XII поспішили ся з війною, український нарід не зрозумів тої великої хвилі і не зірвав ся на Москалів з такою силою, як колись за Богдана Хмельницького на Польщу, до тогож деякі полковники, бодайби їм того Бог не памятав, прямо зрадили своему гетьманови і перейшли на московський бік, так, що московський цар Петро Великий при польській підмозі побідив 1709 р. під Полтавою Шведів і Українців і справа нашої незалежности, справа української волі знов загирила ся на довгі-довгі часи. Москалі покасували наші вольности і позаводили скрізь по Вкраїні свої, непридатні для нас порядки. Ішли вони до того, щоби ми не тільки окремої держави не мали, але й осібною народу не становили, лиш з Москалями, нашими споконвічними ворогами, в одно зілляли ся.

Якими дорогами хотіла Москва дійти до тої немудрої ціли, яких насильств і звірств уживала вона, щоби нас приборкати і знищити, того навіть на воловій скірі не списав-би. Але щож — як не хоче дерево до гори корінем рости, а ріка горі водою плисти, так і наш народ не хотів позбути ся своїх природжених прав і з Українців стати Москалями.

Даром цар Петро скасував право незалежности вибору козацької старшини, даром в 1722 році замість

ΠΑΒΛΟ ΠΟΛΥΒΟΤΟΚ

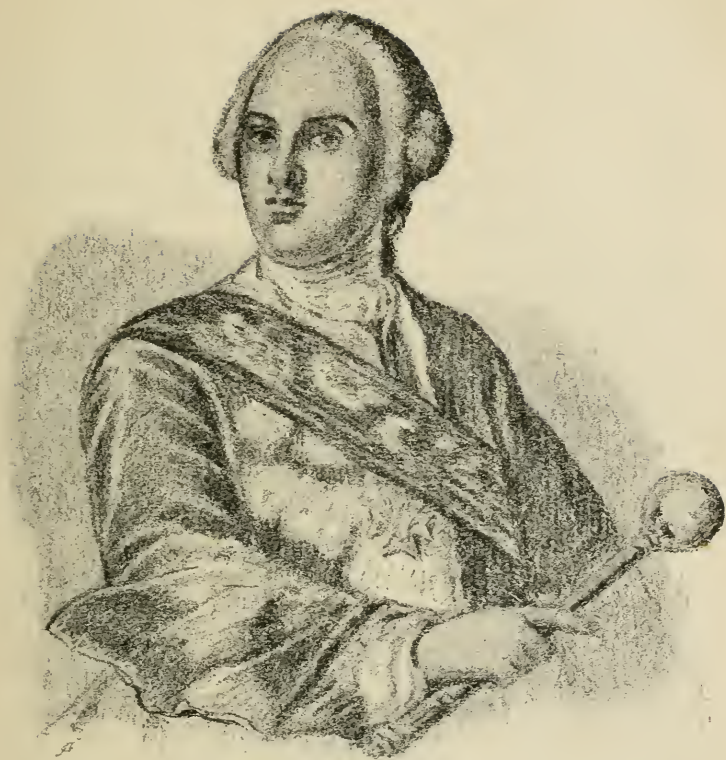

українського правительства настановив „Малоросійську коллегію“, зложеноу з московських офіцерів, даром тавого чесного й правого чоловіка, як гетьман Павло Полуботок, котрий сьмів йому цілу правду в очи сказати, велів катувати й до неволі замкнути — український народ почував себе народом окрегим і від московського відмінним та хотів жити своїм власним, народним життям.

Так воно на хвилину і стало ся. Бо отсе за гетьмана Кирила Розума (його Москалі прозвали Розумовським), котрого рідний старший брат був мужем цариці Єлисавети, Україна хоть на часок (він панував 15 літ) вернула до давного, гетьманського ладу.

Заведено новий лад, перетворено й поправлено уряди, позакладано власні школи, а старшина, яка передше тільки й дбала о се, щоб один на другого доносити та один другому власть і почеси з рук видирати, почала турбувати ся тим, якби то запровадити дідичних гетьманів, щоби при виборі не було таких сварок та непорядків, як досі. Таким дідичним гетьманським родом хотіли вони зробити Розумовських і були-б дійшли до того. Та не даром говорять, що, де чорт не може, там бабу пішле. Такою бабою сім миль зпоза пекла була цариця Катерина II.

Спосібна й хитра, але напрасна й рознуздапа тая жіпка, що перед сьвітом вдавала дуже поступову й справедливу людину, а дома лютувала гірш звівірки, не могла стерпіти — що на полудни від єї держави хлопи Українці, або як Москалі казали, „Малороси“, ходять собі свобідно мов які Американці. З одного села на друге, або на торг до міста без окремого пропуску

КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ

ідуть, навіть від одного, недоброго пана, можуть собі під другого перейти. Були се останки давньої, хлопської волі, про яку селяни в Росії навіть не чували і на яку цариця Катерина не могла добрим оком дивити ся.

Знищити до тла всі тоті пережитки волі, що пахли давню, свобідною Україною, приборкати різними способами панів, а селян закувати в такі кріпкі кайдани, щоб їм навіть не снило ся про який небудь визвіл. Поневелити, знищити Україну і зілляти єї в одно з темною, закріпощеною Москвою, щоби був один язик, одна тьма, одна неволя, одним словом, одна велика неділима Росія. Отсе єї мрія!

Щоб доконати такого славного діла, треба було почати від гетьмана. Його покликано в Петербург, там задержано й приневодено зречи ся гетьманської булави.

Стало ся се 1764 р. Таким чином Розумовський був останнім гетьманом України, як останнім королем польським був Станислав Понятовський.

Обох їх постигла подібна доля. Пережили свою державу й здалека, з Петербурга, дивили ся, як конала незалежність їх народу.

Про гетьмана на Україні навіть не мож було думати. Замість нього сидів ту губернатор цариці, граф Румянцев, один з тих катів, що розпинали матір Україну. До ради мав він додану „Малоросійську колегію“, до якої входило чотирох членів Українців, але була се чиста комедія, от так, щоб людьом блахмана пустити. Колегія радила, а правителем України був єї кат Румянцев, котрий пильно дбав, щоб викорінити давні українські порядки та заступити їх новими, московськими, щоб ска-

сувати волю, а завести невільництво, щоб навіть духом українським на Україні не пахло.

На Україну понаїздили московські урядники, по містах і по селах стали постійно московські салдати, хлопам наказали переходити з одного місця на друге. У якого пана родився у того й гинь, хіба він тебе сам продасть разом з конем, або гончою собакою. Хлоп з вольного чоловіка стався невільником, ще гірше, худобиною, яку можна було бити, продати, проміняти, або в карти програти, усьо, що кому було завгодно.

Ось як поступала собі Росія з нашими селянами. Та ще старалася вона затудити нам губу, щоб Українець своїм рідним словом не міг навіть на свою гірку долю, на тую московську кривду перед світом пожалуватися.

Покасовано українські школи та позакладано московські, українських книжок не вільно було друкувати, а священники і дяки дістали острій приказ, щоб в церкві при відправі слова з московська вимавляли і як Москалі при співі голос в ніс пускали.

Знала Катерина силу рідної мови! Знала, що поки нарід не зрічеся свого батьківського слова, поти він не перестане бути окремим народом, знала се вона і знають її наслідники, тому до нині переслідують нашу українську мову.

Тоді то, коли Катерина такими страшними, а часом аж сьмішними способами хотіла знищити давню українську волю і Українців перетворити в Москалів, прийшла також черга на нашу славу Запорозьку Січ, на се гніздо завязаного лицарства, на остров, на яким перед московською навалою скривався червоний дух незалежної України.

Переходила Січ всілякі часи, і добрі і злі. Був се неначе сталий, воєнний табор, в яким перебували тисячі сміливого й хороброго війська, готового кожної хвилини душу й тіло за матір вітчину положити, радого кожного часу свою буйну, молодецьку голову за віру й рідну країну віддати. Управляли й завідували козаки-Запорожці самі собою і ніхто їм до їх життя і до їх маєтків не смів мішати ся. Вибирали власну управу, власних своїх старшин, на чолі котрих стояв батько, січовий отаман. Сей іноді йшов рука в руку з гетьманом України, але бувало й таке, що провадив окрему політику. Як котрому здавало ся. До Росії Січ не відносила ся дуже ворожо, бо лучила їх та сама віра, а січовики, як всі лицарські товариства в давнину, вважали ся перше всього оборонцями віри.

Вже цар Петро, по нещасливій полтавській битві, напосів ся був знищити Січ запорожську. Мордуючи і катуючи всякими некольними способами український народ, не забував також про січовиків. Вислав їх, мов своє власне військо, на всілякі бої та вивозив у чужі сторони до тяжких робіт, копати канали та будувати кріпости-фортеци. Від тої тяжкої роботи, від злих харчів та від тяжких хороб гинули Запорожці як мухи. На їх кістках збудована столиця російського царства, Петербург!

Та не так легко було вигубити до тла запорожське єнацтво. На місце погибших лицарів злітали ся нові вірли запорожські. Козацька мама не вмрала.

За Катерини II Січ була вже тільки тінею колишньої давньої Січи. Вона мусіла слухати й сповняти прикази російського правительства. Запорожці зносили

тяжкі походи і складали свої буйні голови у війнах з Туреччиною і Кримом. На своїх славних чайках бороли ся з турецькою фльоотою, сповняли сторожеву службу і діставали навіть похвальні грамоти від цариці. Але рівночасно та сама цариця гострила на них ніж. На пограничу з українським степом, на так званій лінії будувала російські укріплення, а просторі запорожські землі заселявала спровадженими з далеких сторін Німцями й Сербами, щоб українська земля залюднювала ся чужоземним народом.

Кошовим отаманом був тоді Петро Кальнишевський, чоловік умний та розважний. Він знав, що з Катериною силою не даш собі ради, отже хотів розумом та витривалостю ратувати справу. Він здержував Запорожців від яких небудь зачіпок з Москалями, заселявав пусті запорожські землі українським хліборобським народом, розвивав промисел і освіту. Дикий, яловий степ став залюднювати ся й загосподаровуватись. Почали зявляти ся місточка, шеоли, величаві церкви. Недаром говорили люди: „Як став кошовим Кальниш, то з'явив ся хліб і вниш.“

Запорожсьька Січ з виключно воєнного табору стала перемянати ся в степову державу, а того Росія як раз найбільше бояла ся. Могла вона спинити московщенє решти українських земель, могла стати завязком нової самостійної України, а до того Катерина ніяк не хотіла допустити. Тож постановила Січ знищити й зруйнувати.

Але бояла ся опору, бояла ся війни з Запорожцями а може й повстаня на Україні, як повстала була вона колись разом з січовиками проти Польщі за славного Бог-

дана Хмельницького, отже повела діло хитро й обережно. Заскочила Запорожців знечевя, коли Січ була до оборони неприготованою. По скінченю війни з Турками розіслала Катерина прикази до воєнних команд російського війська на Україні, щоб від народу і від тих Запорожців, що вийшли були з Січи і розбрелись по всім усядам робити жниво, відібрати зброю.

Коли се зроблено, літом 1775 увійшов російський генерал Текелій з великою потугою на запорожські землі ніби то на вправи, чи по дорозі у якийсь похід і по приятельськи, ніяких злих намірів не виявляючи, заняв запорожські паланки (округи).

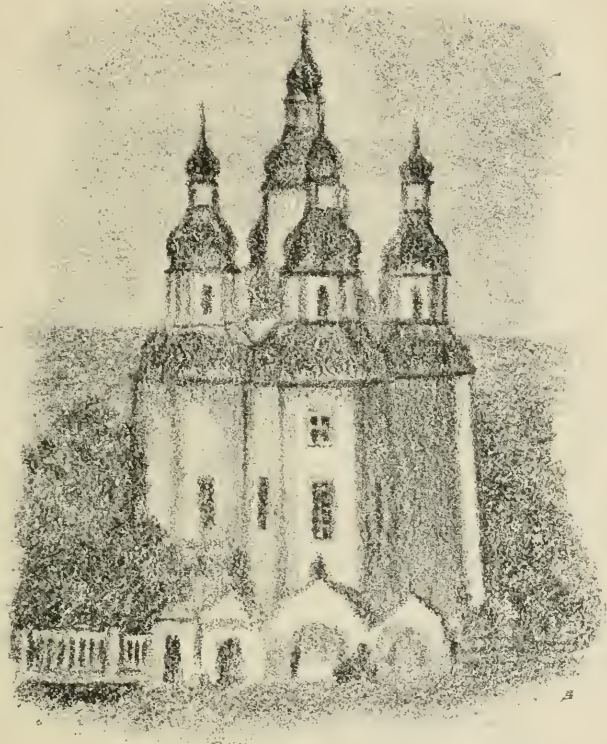
На досвітках, на самі Зелені сьвята підступив з 40.000 війська під Січ. Стало ся се так хитро, підступно й нагло, що нікому щось подібного навіть до голови не прийшло. На Січи було лиш кілька тисяч народу, котрий сьвяткував велике сьвято зісланя Господнього духа, а про насланє чортівське царських полчищ навіть не думав.

Текелій захопив військові магазини, амуніцію, гармати і післав до коша підполковника Місюрева з рішучим зазивом: „Здавайте ся!“

*Ой із низу із лиману вітер повіває,
А вжежж Москаль, а вжежж Москаль Січу обетунає.
„Та встань, батьку отамане, кличуть тебе моде,
Ой як станеш ти на баиті, Москаля не буде!“*

Кальнишевський скликав Запорожську раду і спитав: „Щож? Чи віддамо Січ-мати Москалеви, чи не віддамо. Січовики заметушили ся. Одні були за тим, щоб бороти ся по козацьки й нізащо не віддати Текелієви Січи.

Церква Покрови в Ромнах поставлена Кальнишевським.

*Запорозьські отамани, як вірли літали,
Свого батька кошового вірненько благали.
„Позволь батьку-отамане, нам на багиті стати,
Не одному генералу з пліч голову зняти!“*

*Москва стане лазерами, а ми курінями,
Москва стане із штиками, а ми з кулаками,
Щоби слава не пропала поміж козаками!*“

Хотіли бороти ся до останка, щоб не спроневірितись давній козацькій славі. Але другі були иншої гадки. Казали, що шкода людської крови, бо прецінь нема ніякої надії, ані ніякого вигляду, щоб можна побороти таку подавляючу перевагу, з якою Москалі обступили Січ.

*„Не годить ся нам, панове, на баитті ставати,
Однакове християнство ірїино вигубляти.“*

Особливо ті з козаків, що мали в зимівниках жінов і дітий, промовляли за тим, щоб здати ся на ласку й неласку Текелія.

І січовий архимандрит, о. Володимир Сокольський, таож промовляв за тим, щоб покорити ся волі Божій.

Тоді січовий отаман зі старшиною виїхав на стрічу Текелієви і подав йому хліб-сіль. Текелій прийняв їх спершу ласкаво, але потім казав арештувати і взяти під сторожу. Москалі винули ся до роботи. „Ану-те, погуляємо ребята!“

*А Москалі не дрїмали, запас одбирали,
А московській старшій церкву грабували.
Беруть срібло, беруть золото, беруть ярі свічі —
Ой заплакав нам кошовий з старшиною в Січі.*

Зруйпували цереву, магазин пороху, ванцелярию, пограбували що тільки ціннійшого було, навіть царські врата, зі срібла ковани, сокирами порубали і на січових

валах замість козацьких вартових московські караули порозставляли.

Збурено Січ, як колись Єрусалим, що камінь на на камені не остав ся. Січовики розбрели ся по світі. Деякі з них опинили ся аж в Туреччині і там за дозволом султана, новим копом сіли.

Кальнишевського із старшинами вивезено.

*Ой пливе шука з Кремінчука, розбита із лука,
Ой тепер же нам, Кальниши кошовий, та з тобою розлука.*

Довго думали люди, що останній отаман запорозької Січи доживав свого мученицького життя деь над Доном, бо навіть в пісні співало ся:

*Ой полети, ти чорна галко, та на Дон рибу їсти,
Та принеси, ти чорна галко, від Кальниша вісти.*

Але тепер ми доказно знаємо, що він цілих 27 літ протерпів страшні муки, живцем замуrowаний в темниці Соловецького монастиря, ген далеко на півночі, між вічними ледами, на однім з островів Білого моря.

Везли його туди тайком, щоб ніхто навіть не догадав ся, де має вонати останній отаман вільної України.

В дорозі пильнували того великого злочинця майор Пузеревський, один підфіцер і п'ятьох жовнірів. Їхали через Москву до Архангельська. Приїхали туди 11 липня. Тоді губернатор Головцін наняв купецьке судно і казав перевезти Кальнишевського через Біле море. Але човно було дряхле, мало не потонуло і що йно 29 липня причалило до берегів страшного острова. Вийшов архимандрит Дозитей, відібрав Кальнишевського і за нещасливим мучеником зачинила ся желізна брама.

На вік зачинилась.

Помістили Кальнишевського зразу в Архангельській башті, а по 12 літах перевели в Прядиленну. Темниця виглядала так: Була се яма в грубезній стіні, на два кроки широка, а на три довга, без печі і вікна, з вузкою щілиною, куди нещасливому мученикови подавали кусень сухого хліба і збанок води.

Тільки три рази в рік: на Різдво, Великдень і на Спаса виводили його на хвилину під сторожею до монастирської церкви, щоби каяв ся за великий гріх — що хотів добра своїй рідній країні. Весь сивий, вихуділий зі старости і мов мохом порослий ішов в поднялім козацьким жупані із срібними тузиками та виглядав не як живий чоловік, а як мрець, що піднявсь з домовини. Хотів глянути на людей, хотів спитати, чи не чували що про Україну, але сторожі не позволяли розмавляти і відводили його геть.

Так пересидів цілих двацять предовгих літ. Як зважити, що на острові буває страшенна лють, а в темниці не було навіть печі, щоб затопити, що цілими довгими літами ані один яснійший проміньчик не розсвітив страшної темряви, що нещасливому старцеві ані біля не подавали, ані порядку коло него не робили, то дивувати ся треба, як він міг в отсій яскині аж цілих двацять літ перебути і такого пізнього віку бо 112 літ дожити. Справді якась надзвичайна сила мусіла бути в тім чоловіці — така сила, яка є в українськім народі. Він також живе, мовби був московською рукою живцем до гробу замкнутий, але не вмре, лиш перетриває всі тоті муки і добудеть ся на волю.

1801 року новий цар Александер I. дарував Кальнишевському кару і позволив вертати на Україну.

Але як вивели його з темниці він був сліпий і такий немічний, що не міг на ногах тримати ся. Лишив ся в Соловецькім монастирі. Там і помер 1803 року, доживши, як висше сказано, 112 літ від роду. В 53 роки пізнійше на його гробі поставлено кам'яну плиту, котра по нині-день говорить, де вмер і де спочиває останний січовий отаман.

Далеко від зелених степів, серед білих ледів замучила його злочинна царська рука. І навіть чайка не принесла нам від цього передсмертної вісти. В обіймах чорної тьми і білої стужі скостенів останний представник незалежної України.

І не покрила червона китаїка темних очей старечих, не виросла червона калина на козацькім гробі, не прийшли січові товариші за його душу щирю молитву проговорити. Лиш монастирський дзвін загуде інколи понад тим славним гробом, лиш бородатий монах перехрестить ся, проходячи помимо, мовби відхрещував ся від злого духа — від духа волі.

Літом бсть ся об беріг холодне, північне море, а зимою тріщать леди та ревуть і шаліють вітри, як шаліє здіє північного деспота.

Нехайже українська думка пташкою сизоперою лине до того самотного гробу, нехай вдяка наша незримими квітками цвите на забутій могилі, нехай не вмируща надія дзвоном підземним голосить: „Не вмерла наша слава! Воскресне воля, повстане нова Січ, і достойно помяне память останного отамана давньої, запорожської Січи. Надходить, батьку, велика година!“

Москвитин ввозит Кавказского коня в Украину.

Кальнишевський у неволі.

Ще хвиля — і, мов степовий туман,
Заслона нагло в гору підніметь ся . . .
Неначеб хто нараз втворив курган,
Неначеб хто діткнувсь незгійних ран,
Так ваше серце нагло стрепенеть ся.

Побачите, багато відси миль,
На півночи, на зимнім Білім Морі,
Темницю наче гріб, на стінах цвиль,
В куті берліг, довкола гній і гниль,
Й малесеньке, вузке віконце в горі.

Темниця буде довга кроків три,
Широка два, неначе домовина.
Крізь щіль, що звесь вікном, ревуть вітри,
Скиглять, як сич, сковичуть, мов хорти,
І хлипають, заводять, мов дитина.

Крізь тую щіль від моря тягне лють,
Вдираєть ся імла, мороз тріскучий:
До суду віку в тій тюрмі мабуть,
Не виростуть квітки й не зацвітуть
Не кине сонце промінь свій дріжучий.

Ту вічна ніч і безпросьвітна тьма,
Ту вічна гниль і доживнення мука.
Хто ту прийшов — надію кинь! Дарма!
Держить тебе безвихідна тюрма,
Немов змяя стоглава і сторука.

Держить в руках, як мушечку павук,
З жил твоїх кров повільно висисає,
І серце рве, немов утробу крук —
Мабуть страшнійших, жостокійших мук
В безоднях своїх й пекло не скриває.

В такій тюрмі (цить серце! — не зімлії!
Се не останні кривди і не перві).
Сидить старець, довкола нього гній,
По тілі аж кишить хробацтва рій,
І вєть, лазить, шнирить, мов по стерві.

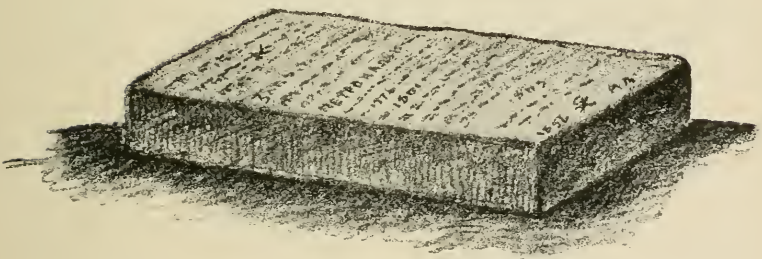
А він сидить у тій пурпурі рац,
На берлозі, мов на царськїм престолї.
Кругом тиша, лиш вне гураган, —
Дивїть ся, се останний Сїчи пан,
Се отаман останний у неволї!

Дивїть, який плетуть йому вінець,
З волосем хроби сплетенї на скранї,
Дивїть сини, як гинув ваш отець,
Зиїмїть з його чола страшний вінець
І поцілуй кладїть на кождїй ранї.

Терпїнем тим він щедро заплатив,
За прогріхи батьків і за провини;

Тим пеклом, що його отту прожив,
Синам своїм опрощене купив;
Дивіть, сини, за вас він тут і гине!

Дивіть ся, о, дивіть ся в тую ніч,
А може день над вами засвітає.
Для кого-ж з вас байдужна тая річ,
Нехай іде собі звідтіля пріч!
Рабом родивсь, нехай рабом скончає! . . .

Камінь на мошлї кошового Петра Кальнишевського.

Привид Кальнишевського.

(Занавіса підноситься. Хвилину нічого не видно. Нараз крізь вузку щілину в мурі паде тонка, сіра смуга і як меч переступає темряву на двоє. Знак, що десь далеко за мурами Соловецького монастиря сходить сонце. Смуга паде на голову столітнього старця, Петра Кальнишевського, останнього кошового Січи. Він сидить, з головою опертою об стіну, мов скамянілий. Біла борода спливає на полянялий козацький жуван — решта губить ся в темряві.

В монастирі бе поранний дзвін — якийсь глухий і придавлений, мовби звуки, не вилетівши з під крис, замерзали в повітря. Кальнишевський здригається і говорить голосом глухим, мов зпід могили:

Лічив я дні, лічив я ночі
Й число забув. Тепер не знаю,
Який се день, який се год,
Чи літо там у ріднім країю,
Чи з косами іде нарбд
В Великий Луг — чи може, може
Студений сніг степи прикрив,
Мороз Дніпро заморозив,
На довгий сон?

(Знов чути дзвін. Кальнишевський мовкне — а по хвилині.)

Боже, Боже!
Мабуть найгірший з біса біс
Неволю між людей приніс
На глум і муку.

(Глядять кругом і здригається ся.)

Вічна тьма,
І вічна гниль і вічна тлінь,
Лиш спомини, як чорна тінь,
А більш нічо, нічо нема.

(Кам'яніє в превеликім смутку. Нараз з лівого боку, із сутінків висуваєть ся щось сіре, високе, зігнуте і підступає до Кальнишевського.)

Зневіра: Нічо нема, нічо нема,
Бо світ цілий одна тюрма,
Один глухий неволі кут,
Нічо нема лиш цар і кнут —
Кори ся їм!

(З правого боку прискакує глум — малий, меткий, як пантера.)

Глум: Останок голосу збери
І говори: „Царєви бю чолом поклін,
Великий він, ласкавий він,
Він Бог і цар!“
Кричи! Кричи!

Кальниш: Хто?

Глум: Ти.

Кальниш: Я?

Зневіра: Нуждар,
Найнужденійший з нуждарів,
Тюремного хробатства луп,
Ходячий труп!

Кальниш: Я? Кошовий?

- Глум:* Колись комусь ти був грізний,
Раз друг Ляхів, то знов царів,
Колись ти славою горів,
Та нині ти хробацтва луп,
Ходячий труп.
- Зневіра:* Нічо нема, пічо нема,
Бо світ цілий одна тюрма,
Один тісний неволі кут,
І цар, і кнут . . .
- Глум:* Кори ся їм! Чолом удар!
І клич: „Нехай славить ся цар!“
І клич: „Нехай панує в вік,
Пан тисяч міст і тисяч рік,
І тисяч тюрм!“
- Зневіра:* А клич же, клич!
Ось чуєш? — вже гукає сич.
Недовгий вік. Умреш в тюрмі
І не буде кому тобі
Замкнуть повік.
- Зневіра*
й Глум
разом: А клич же! „Най панує в вік,
Пан тисяч міст, пан тисяч рік,
І тисяч тюрм!“
А клич же, клич!
- Глум:* Ось, чуєш? Вже гукає сич,
Почують може сторожі
Твій крик з вежі,
Почують, — встане монастир
На вість, що степовий опир

Сам вбив собі з осики кіл,
Відрік ся слів своїх і діл,
Відрік ся слави і життя.

Кальниш: Хто, я?

Зневіра: Так, ти!
Кінчи з собою раз, кінчи.
Спіши ся в море забути.
І ти не ти і я не я,
Нічо немає крім царя,
Нічо немає крім тюрми,
Кричи: Гурра! Гурра! Гурра!

Глум: Може почують над Невбою
Кривавий, божевільний крик,
Ї змилосердят ся над тобою,
І — скажуть вирвати язик,
І — скажуть виколоти очи,
І — скажуть виточити кров,
І — будь здоров! Ха ха! Ха-ха!

Кальниш: Хто? Я?

Зневіра Так, ти! Кричи: „Гурра!“
й Глум Нічо немає крім царя,
разом: Один він пан, од рода в род,
Один язик, один народ,
Кричи: „гурра!“

Кальниш: Не я! Не я!

(З'яв зникають в темряві. Тихо. Іноді вдарить море. Сторожі бренькають ключами. Хтось божевільно закричить, якби з него душу дерли. І знова тихо... Кальнишевський заспокоюєть ся і німо глядить перед себе. В темряві зарисовуєть ся щось хитке, непевне, узористе —
Спомини.)

Спомин: А може хочеш пригадати,
Як, тому літ дванайцять буде,
(Лиш треба всі думки зібрати)
Ішли до церкви добрі люди,
В зелені сьвята, на гроби.
Сьпівали птахи, цвили квіти . . .
І — наче п'яні, або діти,
Безумно, тихо, без борби
Текелію піддались ви . . .
Що, тямш? Правда? . . . Тямш, брате,
О, ти се тямш! Таж в тюрмі
Здурить прийшлоби ся тобі,
Коли-б не мав що памятати . . .

Глум А спомини підносять духа,
(вискакаючи Підносять серце в небеса,
пагло із су- Неначе тая заверуха,
сутітків:) Що воздухом гнилим стряса.

Спомин: Так, ти се тямш . . . Ви, що вмiли
Вмирати славно і без ціли,
І голови над вічний сон
Складали там, де Бог, де Доц,
Де кедри й явори ростуть,
І там де лід і там де лють,
Ви, що шуміли, мов вітри,
Без шпину, стриму і мети, —

Ви що не знали, що то біль,
Яка життю ціна і ціль, —
Ви, що не знали, сором що
І не корились нізащо —
Здались так тихо, мов ягнята
На ласку і неласку ката.

Глум: Що, гарний спомин?

(Втікає. Спомин розвіваєть ся).

Кальниш: О, бодай,
Бодай я розум пострадав,
А того спомину не мав,
А того сорому не чув,
Бодай би я не жив, не був.
О, дай мені забути, дай!

(Хилить голову на груди).

(Глум і Зневіра прискакують).

Нічо нема, нічо нема,
Лиш сьвіт цілий одна тюрма,
Безвихідний неволі кут,
І білий цар і чорний кнут.
Кори ся їм! Кори ся!

Кальниш: Ні!

(Розскакують ся.)

Не покорити ся мені.
Бо в мині є народу дух.
Невгнута міць, нестримний рух.

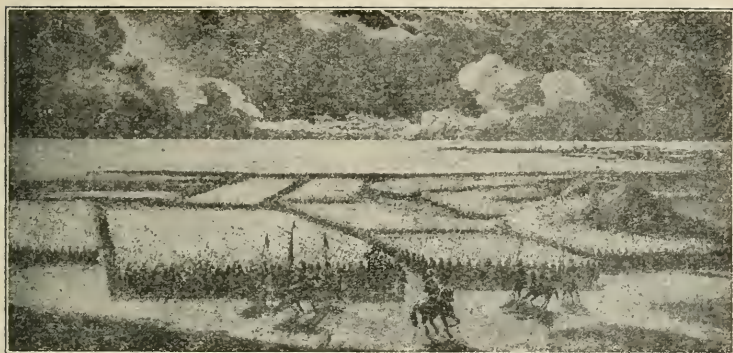
Бо в мині є горяча кров,
Червона кров, життя любов.
Бо в мині є свободи хіть.
Тюрми тремтїть, царі дріжїть!
Бо хоть я нині черву луп,
То я не ваш, то я не труп!
Бо хоть я нині порохно,
То іскрою займесь воно,
Займесь воно і в б́дну мить
Новим огнем спалахкотить,
Новим огнем у стіп Карпат.
І буде брат для брата брат,
І буде друг для друга друг,
І блисне слава як жемчуг,
Новим огнем розсвітить ніч —
— Воскресне Січ!

(Встає на дріжучих ногах, шукає руками стіпи, щоб не впасти і бачить як перед ним розступає ся кам'яна стіна, як безбережним морем розвертають ся широкі поля і як на стрічу віковичному ворогові сірим, мовчаливим шнурком тягнуть наші січові стрільці. Затискає здеревілі кулаки і говорить сильним, несамовитим голосом:)

Хоть руки нам скував лапцух,
То в гору серце, в гору дух,
Хоть ніч, осьвіту розпалім,
Вперед ідім, вперед летім!
Від Дону до верхів Карпат
Один одному будьмо брат,
Один одному будьмо друг
І там, де Сян, і там, де Буг,
Чекає нас велика річ:
Воскресе Січ!

(Занавіса паде).

Козацьке військо в поході.

Порядок українських гетьманів.

Дмитро Вишневецький	1550—1583
Богдан Ружинський	1575—6
Шах	1576—7
Лукян Чорнинський	1578
Самійло Зборовський	1581
Михайло і Кирик Ружинські	1585
Захар(?) Кулича, Богдан Микошинський, Лукян Чорнинський	1586
Войтїх Чановицький	1590
Криштоф Косинський	1591—3
Григорій Лобода	1593 (з перервами)
Богдан Микошинський	(літо) 1594
Федір Полоус	(весна) 1595
Матвій Шаула	(початок) 1596
Кремпський і Криштоф Нечковський	(літо) 1596
Гнат Василевич	1596—7
Тихон Байбуза і Федір Полоус	1598
Самійло Кішка	1600—2
Гаврило Крутневич	1602—3 (з перервами)

Іван Куцкович	1602
Іван Косій	1602—3
Григорій Ізанович . . . . . згадуєть ся вкінці	1606
Зборовський, Олевченко, Каленик Андрієвич	1609—10
Григорій Тискиневич . . . . . згад. в маю	1610
Петро Сагайдачний	1614—22 (з перервами)
Дмитро Барабаш . . . . . мар.	1617
Яцко Неродич Бородавка	1619—21
Олифер Голуб	1622—3
Михайло Дорошенко	1622 (з перервами)
Грицько Чорний, Каленик Андрієвич	1624—5
Пирський, Жмайло	1625
Грицько Савич Чорний	1629—1630
Тарас Федорович	1630
Тимофій Орендаренко	1630—1
Іван Петражицький Кулача	1631—2
Андрій Діденко, Тимофій Орендаренко	1632—3
Іван Сулима	1635
Васпль Томиленко	1636—7
Сава Кононович, Павлюк Бут, Дмитро Гуня	1637
Яцко Острианин, Д. Гуня	1638

Богдан Хмельницький	1648—1657
Іван Виговський	1657—1659
Юрась Хмельницький	1659—1663
Павло Тетеря-(правобічний)	1663—5
Іван Брюховецький (лівобічний)	1663—8
Опара Суховієнко (правобічні)	1665—1669
Петро Дорошенко	1665—1676
Демян Многогрішний (лівобічний)	1668—1672
Михайло Хаєнко (правобічний)	1669—1674
Іван Самойлович	1672—1687
Іван Мазєпа	1687—1709
Іван Скоропадський	1709—1722
Філіп Орлик	1710
Данило Апостол	1727—1734
Кирило Розумовський	1750—1764

З М І С Т.

	Стр.
В боротьбі за волю	3
Кальнишевський у неволі (вірш)	27
Привид Кальнишевського „	30

Додаток:

Порядок українських гетьманів	37
---	----

Спис образків:

Гетьман Богдан Хмельницький	5
„ Іван Виговський	7
„ Петро Дорошенко	9
„ Іван Мазепа	11
„ Павло Полубиток	13
„ Кирило Розумовський	15
Церква Покрови в Ромнах поставлена кошовим Кальнишевським	21
Москалі вивозять Кальнишевського на Сибір	26
Камінь на могилі Кальнишевського	29
Козацьке військо в поході	37

LIBRARY

DEC

17

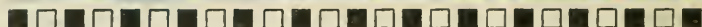
1903

РЕДАКТОРА ВИДАНЬ ТОВАРИСТВА „ПРОСЬВИТА“
ЮЛІЯНА БАЛИЦЬКОГО УВЯЗНИЛИ РОСИЙСЬКІ
ВЛАСТИ У ЛЬВОВІ В ЛЮТИМ 1915 Р. ТА ВИВЕЗЛИ
ВІДТАК НА СИБІР, В ЄНІСЕЙСКУ ГУБЕРНІЮ.

ВІДЕНСЬКІ ВИДАНЯ „ПРОСЬВИТИ“ Ч. 374, 375 і 378 ЗЛАДІВ ДО
ДРУКУ ЯРОСЛАВ ВЕСОЛОВСЬКИЙ.

Видання Тов. „Просьвіта“

що вийшли друком в рр. 1914 і 1915:

- ч. 372. Як чоловік зробив з ночі день?
Др. М. Чайковського . . . Ст. 72. Ц. 45 сот.
- „ 373. Про Шевченків „Кобзар“,
Б. Лепкого . . . . . Ст. 64 Ц. 40 сот.
- „ 374. Віденський календар
„Просьвіти“ на р. 1915 . . Ст. 160. Ц. 60 сот.
- „ 375. В Тарасові роковини,
Б. Лепкого, у Відни. . . . Ст. 32. Ц. 50 сот.
- „ 376. Мобілізаційні закони і роз-
порядки . . . . . Ст. 96. Ц. 1·50 сот.
брош. і 2·00 опрavl. в полотно з витисками.
- „ 377. Календар „Просьвіти“
на р. 1916 . . . Ст. I—XLVIII—200, Ц. 2·00 с.

З „Руської Письменности“:

1. Твори Степана Руданського т. III. (Том I. і II. вийшли попередними літами).
2. Твори А. Метлинского і М. Костомарова (другий наклад).

Кожний том „Руської Письменности“ коштує в звичайній опрavlі 1·60 кор., в красшій 2·00 кор.

1709 р. ніс
500

З „Просьвітних Листків“:

- ч. 37. Про житє Т. Шевченка . . ст. 24. Ц. 10 сот.
„ 38. Про Шевченкові Твори . . ст. 24. Ц. 10 сот.
-

З Господарської бібліотеки:

- ч. VI, 2. Наука про народне господарство. Книжка 2.
Наука про обмін. Ст. 112.
ч. VI, 3. Наука про народне господарство. Книжка 3.
Наука про розділ С. 120.

Перша книжка Науки про народне господарство: Про
продукцію, вийшла друком 1912 р.

Кождий том сеї бібліотеки коштує 1 кор. брошурова-
ний або 1 кор. 60 сот. оправлений в полотно з ви-
тисками.

*Всі вичислені книжки можна набути за попередним на-
дісланем грошей в Канцелярії Тов. „Просьвіта“ у Львові,
Ринок ч. 10.*

